

Освіта ХХІ століття

СТУДІЇ: СУХОМЛІНІСТИКА

В.Сухомлинський і зарубіжна філософсько-психологічна думка ХХ ст.: збіжності морально-етичних поглядів на суспільство і людину в ньому

Наталія ДІЧЕК,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу історії педагогіки
Інституту педагогіки НАПН України

У сучасному українському суспільстві, на наш погляд, вмотивовується розроблення нових механізмів впливу на формування свідомого ставлення людини до задоволення власних інтересів і бажань, яке характеризує в цілому культуру її потреб, тобто визначає її як особистість у соціокультурному і професійному вимірі. Розвиток системи освіти України відбувається у складний період суперечливих трансформацій на шляху до справді демократичної і правової держави; спостерігається сплеск національної самосвідомості та самоідентифікації українців. Водночас наша держава не уникла й виявів таких загальносвітових буттєвих тенденцій як поширення споживацького ставлення людини до людини, до природи, до соціуму. Все частіше звучать думки соціологів і культурологів про те, що сучасне українське суспільство інтенсивно перетворюється на «суспільство споживання» [6–8].

Дослідник В.Сипченко, вивчаючи духовні потреби сучасної української сім'ї, констатує, що перевага надається матеріальним запитам і потребам, у вихованні домінує прагматизм, гедонізм, прагнення досягти успіху за будь-яку ціну, а «значна кількість сучасних сімей не здатна якісно виконувати свої функції або просто відсторонилася від виконання своїх обов'язків» [9]. Загалом серед молоді домінує потяг до «матеріально-статусного й престижно-статусного самовизначення у позапрофесійній сфері, що свідчить про певну культуру їхніх потреб» [22, с. 3].

Уже в 1970-х роках визнаний класик соціології і постмодерної європейської філософії Ж.Бодріяр наголошував, що життя людини і суспільства почало підпорядковуватися і скеровуватися «логікою товару» [2, с. 258]. В 1980-х роках культуролог Б.Воронцов зазначав, що ні праця як діяльність, ні розвиток людських сутнісних сил у її процесі, а саме галузь споживання, задоволення і відпочинку набуває провідного сенсу для індивіда, й у цьому він прагне ствердити себе [3]. Такі процеси вмотивовують необхідність перегляду шляхів формування в молоді свідомого ставлення до споживання

суспільних благ, аби забезпечити не лише індивідуалістично-егоїстичне задоволення потреб, а й усвідомлену реалізацію суспільно та альтруїстично орієнтованих потреб та інтересів.

Потреби є фрагментом системи цінностей, цілей життя людини певного соціуму [1], тому вони тісно пов'язані з особистісними й суспільними морально-етичними вимірами. І хоча нові умови буття українців вимагають розроблення нових ціннісних форматів, що відповідає прагненню зректися ідеологем минулого разом із самою згадкою про нього, й відповідно – нових засобів виховного впливу на молоде покоління, допоки ще ніхто не відмінив поняття Добра і Зла, інших морально-філософських бінарних опозицій, які слугують етичними критеріями й орієнтирами. Тому не можна не апелювати до міркувань, висловлених у рамках радянського періоду української історії, але насичених неминущим сенсом загальнолюдських цінностей.

У пошуках нових механізмів формування в дітей свідомого ставлення до споживання суспільних благ, задоволення своїх потреб і бажань, на наш погляд, варто оглянутися у минуле, яке має багато корисного, особливо в галузі гуманістичної

педагогіки. І насамперед – звернутися до праць Василя Олександровича Сухомлинського, переповнених спрямованими у майбутнє аксіологічними роздумами про становлення і розвиток особистості дитини–учня–людини. Оскільки у творах видатного педагога розлого викладено його думки з приводу багатьох аспектів морального виховання дітей і молоді, що тісно переплетені з проблемою формування життєвих потреб, і в одній статті їх неможливо охопити, не згадавши, не випустивши щось істотне, зупинимось лише на такому питанні, як вивищення дитячих потреб. Отже *мета* статті – висвітлити ідеї В.Сухомлинського щодо шляхів формування у дітей і школярів не лише культури бажань, а й їхніх вищих форм, основаних на пріоритеті духовних і гуманістичних цінностей, та показати суголосність ключових етико-виховних поглядів українського педагога з антропологічними роздумами видатних учених-гуманітаріїв світу.

Реалістично розуміючи, що «потреби – рушій людського життя» і з них випливають бажання особистості, В.Сухомлинський водночас прагнув домогтися того, аби «бажання особи гармоніювали з інтересами колективу, суспільства, народу, Вітчизни» [11, с. 442]. А для цього, запевняв він, уже з перших днів свідомого життя дитини треба окультурювати її бажання, адже «дати дітям щастя – це насамперед зробити їхні бажання морально виправданими, морально обґрунтованими, заслуженими, а з погляду суспільства – скромними, доступними, здійсними» [там само]. Зауважимо, що сьогодні, коли деякі з цитованих слів стали взагалі маловживаними і не затребуваними суспільною думкою («скромність», «моральність бажань», «заслуженість бажань»), міркування видатного педагога-мислителя звучать як занадто висока вимога, визначають недосяжну моральну планку, і не дуже зрозумілі багатьом прагматично й егоцентровано налаштованим сучасникам – активним користувачам переваг суспільства споживання. А для В.Сухомлинського саме у співвідношенні, поєднанні громадського й особистого полягала можливість гармонізувати досягнення людиною і особистого щастя, і суспільного блага, коли вміння підкорятися громадському обов'язку відповідає її особистим бажанням [14, с. 75].

Переконуючи читачів, учителів і батьків, що «дорозити життям і свободою навчиться тільки той, хто в дитинстві осягнув мудрість обмеження своєї свободи і бажання» і ця «мудрість – один з найтонших інструментів виховання» [10, с. 567], Василь Олександрович прагнув обґрунтувати несуперечливість тези про можливість для людини бути одночасно і вільною, і виконувати суспільно моральні зобов'язання, що сповнюють її життя вищим духовним сенсом; хотів показати, що людина вільна не так «від чогось», як «для чогось». У цьому очевидною є збіжність його поглядів з поглядами австрійського психолога В.Е. Франкла, який стверджував: «Людина – це істота, яка завжди може сказати «ні»

своїм потягам, і яка не повинна завжди говорити їм «так» й «амінь»... а свобода людини не тотожна могутності і сваволі» [20, с. 107–109, с. 115].

Саме присвоєння (інтеріоризація) людиною поняття «зобов'язання» як внутрішньо усвідомленої потреби, реалізація якої надає задоволення, є за В.Сухомлинським способом вивищення людських потреб. Основне, що для успішного присвоєння і закріплення у поведінці дитини воно має починатися на «світанку її життя». Моральне споживацтво Василь Олександрович оцінював як величезний порок, що починається зі світу дитинства [14, с. 75–76].

Із зобов'язанням-потребою в етичній концепції В.Сухомлинського тісно пов'язане поняття «важкого». У напрямі досягнення мети – щастя і гармонії людського існування – одним із провідних шляхів педагог визначав «осягнення важкого» [14, с. 76]. «Той не людина, хто в роки дитинства і отроцтва не пережив мудрого і мужнього стану, коли треба, необхідно відмовитися від бажання, здійснення якого обіцяло стільки задоволень», – наполягав педагог [10, с. 568]. Він вважав велике напруження фізичних і духовних сил корисним для формування і розвитку особистості, бо в осягненні важкого приховане джерело «глибоко моральної здібності – цінувати матеріальні й духовні багатства, які даються старшими поколіннями» [14, с. 76].

Водночас як глибокий психолог-емпірик В.Сухомлинський додавав, що для успішного формування в особистості такої здатності у межах соціуму, де вона живе, має існувати строга гармонія між тим, що людина одержує від суспільства, і тим, що вона дає суспільству. У цій важливій ремарці Василя Олександровича вбачаємо практично нездоланну суперечність, що унеможливорює прийняття переважною більшістю людей морального зобов'язання, прийняття «важкого» як способу власного морального зростання саме через неможливість реального існування такого ідеального, гармонійного суспільства, яке б повною мірою задовольняло потреби особистості, особливо потреби матеріальні, що невпинно зростають, заохочувані сучасним суспільством споживання. Сучасник українського педагога, вже згадуваний Ж.Бодріяр, про це суспільство писав так: «Як у римському Пантеоні синкретично співіснують боги всіх країн, так у нашому Супершопінгцентрі, що є для нас нашим Пантеоном, об'єдналися усі боги або демони споживання, тобто всі види діяльності, всі види праці, всі конфлікти... У субстанції об'єданого у такий спосіб життя не може бути більше смислу: неможливі великі мрії, поезія, робота думки, великі метафори і суперечності... Єдине, що тут владарює – це вічна заміна гомогенних елементів споживання» [2, с. 11].

Майже одночасно з Ж.Бодріяром В.Сухомлинський у предметному полі своїх досліджень артикулював не лише тригозу за зростання споживацьких настроїв у школярів, розбещення внаслідок нестримного задоволення їхніх бажань, а й окреслив можливий спосіб подолання цього стану – через

забезпечення мудрої гармонії між задоволенням матеріальних потреб і становленням, розвитком, задоволенням потреб *духовних* [14, с. 76], тобто потреб вищого порядку. До них Василь Олександрович відносив потреби у знанні, ментальні, естетичні, альтруїстичні потреби.

Вивчаючи суть і складники етико-педагогічної концепції В.Сухомлинського [4; 5], ми вже обґрунтували твердження, що педагог розглядав категорію *духовності* у трьох вимірах – як родову характеристику людини, як особистісну характеристику конкретного індивіда і як нормативний морально-етичний ідеал. Отже, Василь Олександрович відобразив багатовимірність цієї ціннісної категорії, що окреслює специфіку людського способу буття. Він трактував *духовність особистості* як її ціннісно-смыслову форму, що визначає змістову наповненість людини і утворює засади її мотиваційної сфери, тобто *духовність* є уособленим, складним, індивідуальним аналогом реального світу. Оскільки потреби особистості є похідними від її ціннісних детермінант, то принципово важливо наголосити, що систему цінностей В.Сухомлинський тлумачив як необхідний засіб життєвої орієнтації людини, тобто як здатність особистості розрізняти, засвоювати, виробляти і, нарешті, інтегрувати цінності. Цим умотивовується «специфічно людська здатність ціннісно-смыслового ставлення до світу» [18, с. 44], відображена у міркуваннях педагога.

Тривалий герменевтичний аналіз творчої спадщини В.Сухомлинського дає підстави зробити висновок про те, що він фактично ототожнював поняття «*духовність*» з поняттям «*щастя*» у сенсі розгляду їх як ціннісних вершин особистісного мікрокосму людини. Всупереч усталеному в радянському соціумі курсу на колективне щастя педагог обстоював своє переконання – щастя колективу не можливе, якщо не буде щасливою кожна людина, «а особисте щастя – це річ виключно складна, створюється не лише у колективі. Багатство індивідуального світу, повнота особистого духовного життя, розкриття, розквіт здібностей, таланту, покликання, особистий успіх у творчій праці, задоволення невичерпної потреби людини в людині, любов, дружба, повторення себе в дітях – ось що таке особисте щастя...» [23, с. 72]. Порівняно з проголошуваним у 1960-ті роки офіційною педагогікою актуальним питанням всебічного дослідження теорії колективу, Василь Олександрович акцентував на необхідності вивчати духовний світ особистості і духовне багатство колективу. Враховуючи процеси, що вже зароджувалися у суспільному житті суспільства і сприяли розвитку духовного життя особистості, в неопублікованій статті «Не топтаться на месте!» педагог з десяти сформульованих провідних завдань теорії педагогіки шість пов'язав безпосередньо з проблемами особистості і одухотворення колективного життя.

Аналізуючи твір «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» (1969), що став авторським

узагальненням В.Сухомлинським свого довготривалого педагогічного пошуку і досвіду (понад 30 років), ми знайшли відповідь щодо можливого варіанту подолання суперечності між суспільно-моральним зобов'язанням людини і неможливістю повного забезпечення соціумом її потреб. Для Василя Олександровича «зняття» суперечності полягало у збагаченні духовного життя дитини, що має відбуватися на тлі трудового життя як найважливішого елементу життя духовного [14, с. 80].

У розробленні своїх етико-виховних конструктивів В.Сухомлинський спирався на діяльнісний підхід, поціновуючи працю як силу, здатну внести в життя сім'ї і школи культуру бажань [11, с. 442]. При цьому дитячу працю він уявляв як широке, багатогранне «напруження фізичних, духовних, вольових, моральних сил, напруження, в якому людина виявляє і утверджує себе» [там само, с. 443]. Розпочинаючись у дитинстві, писав педагог, праця маленької особистості має бути «по-перше, максимально олюднена, тобто одухотворена прагненням принести добро людям, суспільству, народу, Вітчизні; по-друге, щоб вона стала природним станом, звичкою» [там само]. Закликаючи батьків не боятися дитячої праці, він пояснював, що саме в праці «людина пізнає не лише навколишній світ, а й саму себе» [11, с. 444]; «праця приносить радість, насичує духовне життя тому, що вона – творчість, у ній розкриваються здібності, обдарування, талант; завдяки цьому утверджується почуття людської гідності» [14, с. 81]. Думаємо доречним процитувати максимум німецького філософа-екзистенціаліста К.Ясперса, наведено у книзі В.Франкла: «Людина стає тим, чим вона є, завдяки справі, яку робить своєю» [20].

Розкриваючи свою тезу про необхідність вироблення у дитини «органічної потреби в праці», В.Сухомлинський сформулював таку метафору: «Якщо гармонійний розвиток людської особистості порівняти із симфонічним оркестром, в якому десятки інструментів і кожному з них властиве своє особливе звучання, то праця є і композитором, який створює музику для оркестру, і диригентом» [15, с. 622]. У чому секрет такого універсального значення праці в житті людини? За В.Сухомлинським, у тому, що «джерела потреби в праці криються в творенні краси» [там само].

Педагог усвідомлював складність досягнення гармонійного розвитку різнобічних матеріальних і духовних потреб особистості, тому сформулював ідею забезпечення в її житті такої *активної діяльності*, метою якої було «становлення і задоволення (її – Авт.) потреб вищого порядку – потреб духу ..., щоб життя набуло яскраво вираженого морального смислу» [14, с. 77]. Для цього педагог вважав потрібним формувати у школяра вміння оцінити моральний аспект своїх потреб та відчуття «недопустимих», «ганебних» бажань, тобто власне культуру бажань, яка водночас, за його словами, є зворотною стороною зобов'язання. Значення, якого В.Сухомлинський надавав умінню особистості керувати своїми

бажаннями, відображене в монографії «Павлиська середня школа» (1969). У розділі про моральне виховання учнів представлено загальнолюдські норми моральності або азбуку моральної культури [13, с. 146]. У ній уміння керувати своїми бажаннями тлумачиться педагогом як «елементарне правило, перший рядок першої сторінки букваря моральної поведінки» [там само, с. 147].

У контексті розгляду проблеми формування потреб у дітей варто зазначити, що для В.Сухомлинського здатність обмежувати свої бажання, вміння відмовлятися від деяких із них, співвідносячи й узгоджуючи їх із бажаннями інших людей, була важливою якістю душі [16, с. 620].

Тому поняття «потреби» педагог пов'язує з такими моральними якостями особистості, як сором, совість, совісність, відповідальність, обов'язок. Їх формування в учнів В.Сухомлинський вважав однією з найтонших сфер духовного, морального вдосконалення й самовдосконалення особистості [17, с. 263], отже, і вивищення своїх потреб. Він увів таке поняття, як «совість у дії», коли людина судить свої вчинки і якості *ніби* (курсив В.О. Сухомлинського – Авт.) від власного імені. Обґрунтовуючи шляхи виховання совісті, педагог наголошував на необхідності, з одного боку, «щоб фізичні зусилля спонукалися напруженням сил духовних, щоб першоджерелом погляду на самого себе була сила духу і щоб це напруження духовних сил було на очах у людей» [там само, с. 264], а з другого – забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини, бо це сфера суб'єктивних почуттів і «як неповторна людина, так неповторні бувають й умови, які найбільше сприяють вихованню совісті» [там само].

«Робота духу, волі, керування своїми бажаннями» [14, с. 153] поширювалася В.Сухомлинським і на сферу сімейного життя. Педагог слушно наголошував, що найважливішою цільовою лінією роботи школи має бути виховання хорошої матері, хорошого батька, адже батьками бути майже всім [14, с. 185]. Тому становлення морального благородства, культури потреб потенційних батьків і матерів розглядалося ним як початок педагогічної просвіти батьків. Водночас в очолюваній Василем Олександровичем Павлиській школі для батьків учнів з його ініціативи діяла батьківська школа. Її робота підпорядковувалася ідеї «Культура людських бажань – це стовпова дорога сімейно-шкільного виховання» [11, с. 442]. Отже, прагнення сприяти формуванню потреб у дітей педагог реалізовував за двома напрямками – в сім'ї і школі як взаємопов'язаних чинниках виховання дитини. Він усвідомлював необхідність забезпечити не лише виховний вплив школи на особистість дитини, а й тонко, делікатно впливати на виховання в родині, де закладаються моральні підвалини розвитку особистості.

Розглядаючи питання вивищення потреб школярів у працях В.Сухомлинського, не можна обійти увагою факт високого поцінування ним Слова як могутнього інструмента виховного впливу на

особистість [4]. Тому в його творах часто зустрічаються розміркування на моральні теми, викладені у формі повчань для дітей і настанов для вихователів. У праці «Як виховати справжню людину» (1967–1970), пояснюючи сенс розуміння життя добра і зла в ньому, педагог пише про моральну свободу як велике людське багатство, що стає благом лише коли людина усвідомлює себе частиною певної людської спільноти, суспільства, розуміє спільні інтереси й потреби, «підкоряється власному почуттю обов'язку і на основі особистого розсуду, особистого бажання, особистої волі робить так, як вважає за потрібне суспільство, народ» [17, с. 266]. Звернімо увагу, як за допомогою повторення слова «особистий» педагог акцентує на важливості, аби читачі усвідомили, що сама людина, не з примусу, а за власною «моральною схильністю, потребою, прагненням, бажанням» має прийняти свободу як свободу для творення на спільне добро. На думку спадає очевидний перегук виголошених В.Сухомлинським педагогічних векторів виховання особистості – прагнення вивищувати свої потреби і бажання у напрямі їхнього духовного зростання, усвідомлення свободи як засобу для творення добра і почуття зобов'язання (або відповідальності), як органічний складник особистісної свободи – з трьома «екзистенціалами людського буття» за В.Франклом: духовність, свобода, відповідальність [20, с. 93].

Чи корисні нині повчання? Як спосіб передачі моральних цінностей, досвіду – безперечно, адже соціалізація – це й научіння моральних правил. Попри численні сучасні дискусії з приводу доцільності спеціального навчання моралі, у чому сам В.Сухомлинський не сумнівався, додамо, що й у цьому він був близький до позиції провідних учених-гуманістів зарубіжжя. Видатний американський психолог і педагог Е.Л. Торндайк, розмірковуючи над потребою спеціального навчання моралі, з «певністю стверджував: 1) ...дітей можна навчити добра, так само, як й істини; 2) ...можна збудити бажання бути благородним, справедливим і добрим з тих самих причин, що й бажання бути освіченою і вправною людиною 3) ...ті ідеї, які відкриває спеціальне шкільне навчання моралі, можуть дати дуже корисні стимули для поведінки» [19, с. 149]. А Василь Олександрович не лише обґрунтовував суголосні педагогічні положення, а й супроводжував їх у своїх творах конкретними прикладами з досвіду роботи Павлиської школи, ілюструючи переконливими виховними зразками корисність цілеспрямованого впливу вчителя на формування дитячих потреб і бажань відповідно до високих моральних критеріїв.

Розкриваючи аспект етико-педагогічної спадщини В.Сухомлинського, пов'язаний з вихованням у школярів культури потреб і прагненням до їх вивищення, тобто одухотворення, ми згадували певні репери на шляху до можливого розв'язання цієї проблеми. Це прагнення до домінування духовних потреб над матеріальними, діяльність як спосіб

самореалізації і задоволення потреб та інтересів, альтруїстичне тлумачення свободи особистості, любов до людей. Тому вважаємо доцільним на завершення навести міркування відомого німецько-американського філософа і психолога Е.Фромма, аби продемонструвати дивовижну збіжність ключових положень його широко знаної книги «Мати чи Бути?» (1976) зі згаданими реперами етичного концепту В.Сухомлинського.

Критикуючи сучасне суспільство за порушення гармонійного зв'язку людини з природою і на цій основі – собою та іншими людьми, за домінування світу речей («речизм») над світом духовним, тобто суспільство споживання, та аналізуючи з психологічного і соціального погляду два способи існування – духовний і матеріальний, Е.Фромм дійшов висновку про необхідність формування нового типу Людини (розділ VIII. «Умови зміни Людини і риси нової Людини» [21]).

Саме докорінна зміна характеру Людини як перехід від установки на володіння до панування установки на буття здатна, на переконання вченого, вберегти соціум від катастрофи. З огляду на це, Е.Фромм вважав, що структура характеру нової Людини має охоплювати такі якості (наведемо стисло): «відмова від усіх форм володіння, аби сповна *бути*; усвідомлення того, що ніщо поза нами самими не може надати сенсу нашому життю і відмова від речизму може стати умовою плідної діяльності, спрямованої на служіння ближньому; радість від служіння ближньому; розвиток здатності до любові поряд із здатністю до критичного мислення» [там само]. Філософ зазначив, що не прагнув «давати рекомендації, що мають робити люди індустріального суспільства, аби зняти установку на володіння і збільшити сектор «буття». У творах В.Сухомлинського наводяться не лише теоретичні міркування з цього питання, а й численні зразки реалізації морально-виховання дітей і школярів Павлівської школи у дусі поцінування людини-творця і творення добра, аби «те, що добре людям, ставало особистою моральною схильністю, потребою, прагненням, бажанням» [17, с. 266]. Василь Олександрович створив у своїй школі «царство духу подиву, який забезпечує ту витонченість серця», завдяки чому слово стає могутнім засобом виховання, а «одухотворення красою людського духу стверджує в юних серцях віру в людину, віру в те, що найвище людське щастя – бути духовно красивим» [18, с. 19].

Отже, занурення у дослідження етико-педагогічної концепції В.Сухомлинського доводить, що вона містить досі не відрефлексовані сучасними вітчизняними науковцями аспекти. Їхнє осягнення доповнює наше знання про розвиток української етичної думки і може сприяти розробленню теорії виховання особистості. Вже у середині 1960-х років В.Сухомлинський обґрунтував важливу суспільно-педагогічну закономірність: зростання задоволення матеріальних і культурних потреб людини має відбуватися у нерозривному зв'язку з витонченням її

натури, загостренням сприйняття нею світу, душевного стану інших людей [12, с. 250], що забезпечує поступове вивищення особистих потреб і бажань. На жаль, ця закономірність, хоча й теоретично усвідомлена частиною вихователів, педагогів, залишається, на нашу думку, нереалізованою у виховній роботі сучасної школи.

Розкриття виняткової суголосності ключових етико-виховних поглядів українського педагога з антропологічними роздумами видатних учених світу – Ж.Бодріяра, Е.Л. Торндайка, В.Франкла, Е.Фромма, К.Ясперса, спричиненої вірою в екзистенційні сили людини, доводить потужність його творчої спадщини, її загальнолюдське значення, цінність як національної скарбниці ідей про виховання прийдешніх поколінь. Багатогранну етико-педагогічну концепцію В.Сухомлинського розглядаємо як методологічну основу для розвитку нових етичних концепцій у мінливому світі інформаційного суспільства.

Література

1. *Бережной Н.М.* Человек и его потребности / под ред. В.Д. Диденко. – М.: МГУ сервиса, 2000. – 235 с.
2. *Бодрияр Ж.* Общество потребления. Его мифы и структуры. – М.: Республика, 2006. – 269 с. (Мыслители XX века).
3. *Воронцов Б.Н.* Разумные потребности личности: сущность, критерий, пути формирования. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 248 с.
4. *Дічек Н.П.* Діалог етичних дискурсів: повчальність у спадщині В.О. Сухомлинського як продовження культурної традиції / Н.П. Дічек. // В.О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / упоряд.: О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко. – Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. – С. 283–292.
5. *Дічек Н.П.* Драматизм аксіологічного виміру педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського / Н.П. Дічек // 36. наук. праць. – Сер.: Пед. науки. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. – Вип. 47. – С. 18–23.
6. *Музыченко А.В.* Общество потребления в эпоху глобализации: социально-политические аспекты / А.В. Музыченко, Н.С. Назарова, И.А. Стрижова. – Одесса: Астро-сфера, 2014. – 196.
7. *Овруцкий А.В.* Феноменология общества потребления / А.В. Овруцкий // Общество. Среда. Развитие. (Terra Humana). – 2011. – №1. – С. 127–131.
8. *Рашидова С.С.* Людина та її потреби в світі споживання / С.С. Рашидова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – №3(56). – С. 123–129.
9. *Сипченко В.І.* Сутність і місце духовних потреб у сучасній сім'ї / В.І. Сипченко // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». – 2010. – Вип. 4. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Documents and Settings/Admin
10. *Сухомлинський В.О.* Біля чистого джерела / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 562–569.
11. *Сухомлинський В.О.* Лист молодому батьку / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 440–446.

12. Сухомлинський В.О. Народний учитель / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 239–255.
13. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 7–391.
14. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 55–208.
15. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 4. – С. 393–626.
16. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори: в 5-ти т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 419–655.
17. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Т. 4. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 149–416.
18. Сухомлинський В.А. Как воспитать настоящего человека: (Этика коммунистического воспитания) / Сост. О.В. Сухомлинская. – М.: Педагогика, 1989. – 288 с.
19. Торндайк Е. Воспитание и поведение // Психология личности в трудах зарубежных психологов / Сост. и ред. А.А. Реан. – СПб: Питер, 2000. – С. 142–148.
20. Франкл В. Духовность, свобода, ответственность // Человек в поисках смысла. Сборник. – М.: Прогресс, 1990. С. 93–117.
21. Фромм Э. Иметь или быть? / Э.Фромм / Пер. с англ. – М.: «АСТ», 2000 // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.psylib.org.ua/book5.fromm02/txt08.htm
22. Щебельская Э.Г. Организационно-педагогические условия формирования культуры потребностей студентов вуза. – Дис. ... канд. пед. наук. – СПб, 2011. // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.dissert.com/.../organizatsionno-pedagogicheskie-usloviya
23. Этюды о В.А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / Составление, предисловие, послесловие, комментарии, вступления к частям книги О.В. Сухомлинской: научно-популярное издание. – Харьков: Акта, 2008. – 432 с.

Анонсації

Наталія ДІЧЕК

В.Сухомлинський і зарубіжна філософсько-психологічна думка ХХ ст.: збіжності морально-етичних поглядів на суспільство і людину в ньому

У статті висвітлено ідеї В.Сухомлинського щодо шляхів формування в майбутніх громадян культури потреб, до яких педагог відносив виховання усвідомленого, прийнятого особистістю прагнення до домінування в її житті духовних потреб над матеріальними, різнобічну діяльність як спосіб самореалізації і задоволення її потреб та інтересів, альтруїстичне тлумачення свободи людини, любов до людей як джерело радості від служіння ближньому.

Окреслено збіжності ключових етико-виховних поглядів українського педагога на виховання потреб людини з антропологічними роздумами видатних учених-гуманітаріїв (філософів, психологів, соціологів)

світу – Ж.Бодріяра, Е.Л.Торндайка, В.Франкла, Е.Фромма, К.Ясперса.

Ключові слова: етико-педагогічна концепція В.Сухомлинського, потреби, духовні потреби особистості, совість, альтруїзм.

Наталія ДІЧЕК

В.Сухомлинський и зарубежная философско-психологическая мысль ХХ в.: схождения морально-этических взглядов на общество и человека в нем

В статье освещены идеи В.А. Сухомлинского о путях формирования у детей и школьников культуры потребностей, к которым педагог отнесил воспитание осознанного, принятого личностью стремления к доминированию в её жизни духовных потребностей над материальными, разностороннюю деятельность как способ самореализации и удовлетворения ею потребностей и интересов, альтруистическое толкование свободы человека, любовь к людям как источник радости от служения ближнему.

Представлено сходство ведущих этико-воспитательных взглядов украинского педагога на воспитание человека и его потребностей с антропологическими размышлениями выдающихся ученых-гуманитариев (философов, психологов, социологов) мира – Ж.Бодрияра, Е.Л.Торндайка, В.Франкла, Е.Фромма, К.Ясперса.

Ключевые слова: этико-педагогическая концепция В.Сухомлинского, потребности, духовные потребности личности, совесть, альтруизм.

Nataliya DITCHEK

V.Suchomlinsky and foreign philosophical-psychological looks of XX of century: convergences of mental and ethical looks on society and person in it

In the article the ideas of V. Suchomlinsky on the ways of forming for future citizens cultures of necessities, to which teacher attributed the education of realized, accepted by personality aspiration to prevailing in its life the spiritual necessities above material, different activity as method of self-realization and satisfaction of its necessities and interests, altruism interpretation of personality freedom of, love to the people as a source of gladness from service for other people are reflected.

Convergences of leading ethic and educational looks of the Ukrainian teacher on education of necessities of person with anthropological points of view of famous humanists (philosophers, psychologists, sociologists) of the world – J.Bodriar, E.L. Thorndike, V.Franclle, E.Fromm, K.Yaspers are outlined.

Keywords: ethic and pedagogical conception of V. Suchomlinsky, necessities, spiritual necessities of personality, conscience, altruism.